

УДК 37.378

Тетяна Кучай

Закарпатський угорський інститут
ім. Ференца Ракоці II, м. Берегово
ORCID ID 0000-0003-3518-2767

Олександр Кучай

Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID ID 0000-0002-9468-0486

Антоніна Чичук

Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
ORCID ID 0000-0002-9982-3634

Наталія Рокосовик

Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна» м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-5588-8655

Віталій Гончарук

Уманський державний
педагогічний університет імені Павла Тичини
ORCID ID 0000-0002-3977-3612
DOI 10.24139/2312-5993/2020.09/364-372

СВІТОГЛЯД ТА СВІТОСПРИЙНЯТТЯ В ДІТЕЙ 5–8 РОКІВ

У статті розглянуто основи гармонійного світосприйняття в дітей 5–8 років, що є підґрунтям для становлення світоглядних уявлень, поглядів, знань, переконань щодо навколишнього світу, які визначають місце і роль та мотивують вчинки щодо навколишньої дійсності крізь призму ціннісних орієнтацій. Розкрито риси, якими характеризується світосприйняття дитини: інтеграцією стереотипізованих способів сприйняття природи, людини й суспільства; поєднанням компонентів перехідного (вікового) характеру; духовно-інтелектуальним змістом; динамікою, що не завжди співпадає з динамікою інтелектуального дозрівання; зв'язком із рефлексивними процесами; різним темпом; локалізацією на перетині соціокультурного, етичного, статевікового компонентів розвитку дитини; інтеграцією природного і культурного, раціонального та емоційного, індивідуально-особистісного і соціально-типологічного. Визначено умови розвитку творчих здібностей дошкільників. Перш за все розвиток здібностей дитини зумовлюється дією низки соціальних чинників, серед яких – соціальна ситуація розвитку та провідна ігрова діяльність.

Ключові слова: світогляд, світосприйняття, діти 5–8 років, розвиток творчих здібностей, дошкільники, сприйняття світу.

Постановка проблеми. На думку українських дослідників, в основу формування особистості повинні лягти, передусім, ідеї гуманістичної парадигми особистісно орієнтованої освіти та виховання, мета якої полягає в тому, щоб знайти, підтримати, розвинути здібності дитини, закласти в неї механізм самореалізації особистості. Тому розглянемо основи

гармонійного світосприйняття в дітей 5–8 років, що є підґрунтям для становлення світоглядних уявлень, поглядів, знань, переконань щодо навколишнього світу, які визначають місце і роль та мотивують вчинки стосовно навколишньої дійсності крізь призму ціннісних орієнтацій.

Аналіз актуальних досліджень. І. Біла, Н. Буринська, Л. Виготський, Б. Гершунський, С. Гончаренко, І. Дубов, І. Зязюн, В. Ільченко, І. Кон, М. Мід, Н. Мойсеюк, Є. Нефедова, Н. Ничкало, В. Паламарчук, Ж. Піаже, Г. Тарасенко, С. Тарасов, Л. Шелестова, Н. Шишлянникова, Т. Шмельова, В. Шубінська та ін.

Мета статті – розглянути зміст світогляду та світосприйняття у дітей 5–8 років.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: теоретичні (аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури), що дає змогу обґрунтувати вихідні положення дослідження; інтерпретаційно-аналітичний метод, на основі якого вивчаються джерела із застосуванням синтезу, аналізу, систематизації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Тракткування поняття «світогляд» постійно уточнюється. Відсутня єдина думка щодо визначення цього поняття. З етимологічної точки зору «світогляд» – “weltanschauung”, складається з двох слів – “welt”, що означає «світ, всесвіт, земна куля»; «світ, людство, люди»; «середовище» та “anschauung”, яке перекладається українською мовою як «споглядання», «зорове сприйняття», «наочне, образне уявлення», «погляд, воззріння, уявлення» (*Merriam Webster's Collegiate Dictionary, 2020*).

У педагогічній енциклопедії термін «світогляд» розглядається як «система поглядів на дійсність, яка визначає загальну спрямованість діяльності й поведінки людини та є найвищим синтезом знань, практичного досвіду та емоційних оцінок» (Каиров и Петров, 1965).

С. Гончаренко та Ю. Мальований вважають, що світогляд – «засіб визначення власної позиції людини стосовно всіх життєво важливих явищ і подій» (Гончаренко та Мальований, 1994). В українському педагогічному словнику С. Гончаренко висловлює подібну думку щодо розуміння наукової категорії «світогляд», трактуючи його як «світ свого буття й діяльності, що визначає і сприймає своє місце й призначення в ньому» (Гончаренко та Мальований, 1994).

І. Бичко, В. Табачковський, Г. Горак зауважують на інтегративності характеру світогляду, що передбачає його структурну складність, зокрема: наявність світовідчуття (емоційно-психологічного рівня), світорозуміння та

світосприйняття. Вони трактують поняття «світогляд» як «інтегративну цілісність знання і цінностей, розуму і чуття, інтелекту й дії, критичного сумніву і свідомої переконаності» (Бичко, 1993).

С. Тарасов, визначає дитяче світосприйняття як цілісність щодо стійких схем, способів поведінки, відчуття, мислення, бачення навколишнього світу, властивих окремій дитині, етнокультурним і соціокультурним групам. У дитячому світосприйнятті знаходять відображення специфічні для певного культурного або соціального середовища «механізми» соціалізації, що виражаються в переважному для тієї чи іншої групи способі сприйняття світу. «Світосприйняття» дитини характеризується такими рисами: інтеграцією стереотипізованих способів сприйняття природи, людини й суспільства; поєднанням компонентів перехідного (вікового) характеру; духовно-інтелектуальним змістом; динамікою, що не завжди співпадає з динамікою інтелектуального дозрівання; зв'язком із рефлексивними процесами; різним темпом; локалізацією на перетині соціокультурного, етичного, статевовікового компонентів розвитку дитини; інтеграцією природного й культурного, раціонального та емоційного, індивідуально-особистісного і соціально-типологічного (Тарасов, 2003).

В. Моляко та О. Музика зазначають, що адаптація до предметного середовища починається майже відразу після народження дитини й відразу починається процес розвитку здібностей. Перші прояви творчих здібностей та творчості спостерігаються в дошкільному віці у формі спроб самостійного виконання діяльності.

Учені визначають умови розвитку творчих здібностей дошкільників. Перш за все, розвиток здібностей дитини зумовлюється дією низки соціальних чинників, серед яких – соціальна ситуація розвитку та провідна ігрова діяльність. Спонтанний розвиток здібностей і зародження творчості дошкільників, що відбувається в умовах ігрової та продуктивних видів діяльності, спрямовані на задоволення потреби у визнанні з боку найближчого соціального оточення. Точне відтворення дій дорослого стає метою активності дошкільників, за яке вони очікують визнання.

Таким чином, потреба у визнанні може розглядатися як один із самостійних чинників розвитку наслідування дошкільників.

Результати досліджень В. Моляко та О. Музики свідчать, що усвідомлення дошкільниками випадкових продуктивних інвенцій та подальше цілеспрямоване їх використання для отримання творчого результату є одним із механізмів розвитку творчих здібностей у наслідуванні. Виявлено, що випадкові інвенції виникають на будь-якому

етапі оволодіння діяльністю внаслідок нездатності дошкільників точно відтворити дії дорослого. Однак, якщо на початкових етапах освоєння діяльності діти орієнтуються на наслідування дій дорослого та відкидають випадкові інвенції, то за досконалого виконання завдання інвенції викликають інтерес як самої дитини, так і ровесників. У результаті кількаразового успішного включення випадкових інвенцій у зміст діяльності діти усвідомлювали їх цінність як засіб отримання визнання за творчий результат. Досконалість наслідувальної діяльності в поєднанні зі здатністю до усвідомленого цілеспрямованого використання інвенцій як засобів творчості є свідченням формування творчої спрямованості та одним із ключових показників розвитку творчих здібностей особистості.

Учені вважають, що ознакою обдарованості дошкільників є рефлексія власних здібностей та можливості їх розвитку, усвідомлене розмежування власних та наслідувальних дій, усвідомлення перенесення наслідувальних та інвенційних дій.

Рефлексія як один із механізмів регуляції діяльності вимагає достатньо високого рівня розвитку абстрактного мислення, оскільки передбачає «відсторонення» від власних процесів (*Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень*, 2006).

Сприйняття навколишнього середовища зумовлене психічним станом особистості та характером її діяльності в навколишньому світі. Ступінь сприйняття дітьми однакових природних об'єктів чи явищ відповідає їхньому психічному стану, розвитку інтелекту, сформованим моральним і етичним нормам поведінки та діяльності в соціумі, метою якої є взаємодія особистості з навколишнім середовищем. Сприйняття навколишнього середовища як цілісності є важливим, оскільки сприяє усвідомленню дитиною її функціональної структури, яка за своїми законами впорядковує розмаїття явищ чи об'єктів (Якименко, 2020).

М. Савчин вважає, що «основи світогляду закладаються практично з моменту народження людини, а засвоєні нею моральні норми, ідеали, принципи, правила поведінки зводяться в цілісну систему, яка дає їй змогу не лише зрозуміти навколишній світ, а й відшукати своє місце в ньому, сформуванню свого ставлення до нього та зміст свого життя» (Савчин, 2011).

На думку В. Шинкарука, «світогляд є формою суспільної самосвідомості людини, до структури якої входять узагальнені уявлення про світ і саму людину, про спрямованість ходу подій у світі, про сенс людського життя, історичну долю людства тощо, а також системою переконань, принципів та ідеалів». Усі зазначені вище складники

світогляду «опосередковуються особистим досвідом суб'єкта, здобуваючи завдяки йому певне емоційне забарвлення й перетворюючись на певну персональну установку, що регулює практичну та пізнавальну діяльність людини, виражає її життєву позицію». До світогляду належить світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, а також елемент рефлексії, що виявляється найбільше в останньому. Зростаючи, людина освоює світ, різні його прояви, він стає деякою мірою «своїм», разом із цим відбувається формування світогляду (Шинкарук, 1986).

В. Лук'янець, О. Кравченко стверджують, що світогляд є системою глибинних життєво важливих моментів для орієнтації та поведінки у світі, яка може виявлятися як інгібітором, так і каталізатором активності суб'єкта життєтворчості (Лук'янець, 2004).

В. Шевченко стверджує, що освоєння світу є пізнавальною діяльністю (Шевченко, 2007). І. Біла надає цьому питанню значної ролі. Дослідниця підтверджує це на прикладі дитинства відомого поета-генія – Олександра Блока. І мати, і дідусь, і бабуся, і тітки й уся сім'я з її літературністю, ідеалізмом, романтизмом – все це значно впливало на О. Блока з раннього дитинства. Протягом перших 7 років, «коли закладається найбільш міцний фундамент тілесного та духовного», маленький О. Блок проводив 3–4 місяці на рік серед природи та побуту села Шахматово. Особливо викликали захоплення їхні подорожі з дідусем-ботаніком лугами, болотами, лісами. Усе це стало передумовою виникнення в нього тієї любові до природи та села, яка була характерною для його поезії.

Читати він навчився до 5 років і вже тоді почав писати маленькі оповідання, вірші. У своїй дитячій поезії поет виявляв неабияку любов до тварин. У домі, де ріс О. Блок, панувала атмосфера відкритості, дозволеності, права на свободу, усі його творчі прояви знаходили підтримку та заохочення. І як наслідок – стратегія виховання маленького О. Блока виявилася ефективною – він став талановитим поетом (Біла, 2008).

Отже, наукова категорія «світогляд» трактується як всеохоплююче, всебічне, повне, вичерпне сприйняття, осягнення чи розуміння світу головним чином зі своєї, особливої позиції, точки зору (*Merriam Webster's Collegiate Dictionary*, 2020).

У дітей 5–8 років ще не сформовані фундаментальні основи світогляду, тому метою виховання особистості є формування основ його структурних компонентів, зокрема, світосприйняття. Одним із об'єктів вивчення педагогіки як науки, що вивчає закономірності розвитку дитини, її ставлення до навколишнього світу в процесі освіти та життєдіяльності, є світосприйняття

дитини. Ймовірно, що такий розділ педагогіки може називатися педагогічною антропологією. Багатозначність поняття «світосприйняття» зумовлена тим, що зазначений термін має схожість за змістом з такими поняттями, як: менталітет, світогляд, образ світу, картина світу та ін.

Відповідно до мети нашого дослідження, пов'язаного з вивченням світосприйняття в дітей 5–8 років, необхідно враховувати різні підходи до розуміння зазначеного поняття з точки зору різних наук. Світосприйняття як педагогічна категорія за своєю сутністю інтегративна, оскільки є засобом опису й осмислення особистісних, соціальних, культурно-історичних і власне освітніх феноменів, багаторівневою структурою, що відображає індивідуальне і соціально-типологічне ставлення до зовнішнього і внутрішнього світу людини у варіативності форм та способів прояву цього відношення.

Як цілісний процес пізнання й осмислення світу дитиною світосприйняття може включати різноманітні етапи, періоди, напрями, що включає свідоме і несвідоме в психіці і поведінці дитини. У психологічній науці світосприйняття іноді ототожнюють із поняттям «менталітет» (Якименко, 2020).

І. Дубов також вважає менталітет співзвучним за змістом і змістовим наповненням з категорією «світосприйняття». Він стверджує, що менталітет відображає специфіку психологічного життя людей, яке розкривається через систему поглядів, оцінок, норм і умонастроїв, які ґрунтуються на наявних у такому суспільстві знаннях і віруваннях і заданою разом із домінуючими потребами та архетипами колективною несвідомою ієрархією цінностей, а значить, і характерними для представників цієї спільноти переконаннями, ідеалами, схильностями, інтересами та іншими соціальними установками, що відрізняють зазначену спільність від інших (Дубов, 1993). Отже, поняття «світосприйняття» та «менталітет» мають внутрішні зв'язки.

Із психологічної точки зору характеризує менталітет Б. Гершунський: «перцептивні і когнітивні еталони»; «соціальні норми»; «ставлення до світу»; «погляди на світ»; «оцінка навколишньої дійсності»; «стереотипи свідомості»; «соціальні стереотипи»; «домінуючі мотиви»; «переконання»; «ідеали»; «інтереси»; «схильності»; «стереотипи прийняття рішень»; «поведінкові альтернативи»; «традиції», відносячи зазначені ключові категорії до сфери світосприйняття (Гершунський, 1996).

С. Якименко зазначає, що сформовані основи гармонійного світосприйняття в дітей 5–8 років є підґрунтям для становлення світоглядних уявлень, поглядів, знань, переконань щодо навколишнього

світу, які визначають місце і роль та мотивують вчинки щодо навколишньої дійсності крізь призму ціннісних орієнтацій (Якименко, 2020).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, нами розглянуто світосприйняття як цілісність щодо стійких схем, способів поведінки, відчуття, мислення, бачення навколишнього світу, властивих окремії дитині, етнокультурним і соціокультурним групам. У дитячому світосприйнятті знаходять відображення специфічні для певного культурного або соціального середовища «механізми» соціалізації, що виражаються в переважному для тієї чи іншої групи способі сприйняття світу. Розкрито риси, якими характеризується світосприйняття дитини: інтеграцією стереотипізованих способів сприйняття природи, людини й суспільства; поєднанням компонентів перехідного (вікового) характеру; духовно-інтелектуальним змістом; динамікою, що не завжди співпадає з динамікою інтелектуального дозрівання; зв'язком з рефлексивними процесами; різним темпом; локалізацією на перетині соціокультурного, етичного, статевовікового компонентів розвитку дитини; інтеграцією природного і культурного, раціонального та емоційного, індивідуально-особистісного і соціально-типологічного. Визначено умови розвитку творчих здібностей дошкільників. Перш за все, розвиток здібностей дитини зумовлюється дією низки соціальних чинників, серед яких – соціальна ситуація розвитку та провідна ігрова діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

- Бичко, І. В., Табачковський, В. Г., Горак, Г. І. та ін. (1993). *Філософія. Курс лекцій*. Київ: Либідь (Bychko, I. V., Tabachkovsky, V. H., Horak, H. I. et al. (1993). *Philosophy. Course of lectures*. Kyiv: Lybid).
- Біла, І. М. (2008). Аналіз передумов становлення творчих здібностей у дошкільному віці (на прикладі О. Блока). *Обдарована дитина*, 6, 59-63 (Bila, I. M. (2008). Analysis of the prerequisites for the formation of creative abilities in preschool age (on the example of O. Blok). *A gifted child*, 6, 59-63).
- Гершунський, Б. С. (1996). *Менталітет і освіта*. Москва: Інститут практичної психології (Hershunskyi, B. S. (1996). *Mentality and education*. Moscow: Institute of Practical Psychology).
- Гончаренко, С. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь (Honcharenko, S. (1997). *Ukrainian pedagogical dictionary*. Kyiv: Lybid).
- Гончаренко, С. У., Мальований, Ю. І. (1994). Світоглядні функції загальної середньої освіти. *Педагогіка і психологія*. Київ (Honcharenko, S. U., Maliovaniy, Y. I. (1994). Worldview functions of general secondary education. *Pedagogy and psychology*. Kyiv).
- Дубов, І. Г. (1993). Феномен менталітету: психологічний аналіз. *Питання психології*, 5, 21 (Dubov, I. H. (1993). The phenomenon of mentality: psychological analysis. *Questions of psychology*, 5, 21).
- Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень* (2006). Житомир. Вид-во Рута (*Abilities, creativity, talent: theory, methodology, research results* (2006). Zhytomyr. Ruta Publishing House).

- Лук'янець, В. С., Кравченко, О. М., Озадовська, Л. В. та ін. (2004). *Світоглядні імплікації науки*. Київ: ПАРАПАН (Lukianets, V. S., Kravchenko, O. M., Ozadovska, L. V. et al. (2004). *Worldview implications of science*. Kyiv: PARAPAN).
- Педагогическая энциклопедия* (1965). Москва: Сов. энциклопедия (*Pedagogical encyclopedia* (1965). Moscow: Sov. encyclopedia).
- Психология и педагогика игры дошкольника* (1966). Москва: Просвещение (*Psychology and pedagogy of preschool games* (1966). Moscow: Enlightenment).
- Савчин, М. В., Василенко, Л. П. (2011). *Вікова психологія*. Київ: Академ-видав (Savchyn, M. V., Vasylenko, L. P. (2011). *Age psychology*. Kyiv).
- Тарасов, С. В. (2003). *Теоретико-методологические основы становления мировосприятия школьников в условиях современной социокультурной среды* (дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01). Москва: РГЕ (Tarasov, S. V. (2003). *Theoretical and methodological bases of formation of world perception of schoolboys in the conditions of the modern sociocultural environment* (DSc thesis). Moscow: RGE).
- Філософський словник* (1986). Київ (*Philosophical Dictionary* (1986). Kyiv).
- Шевченко, В. І. (2007). *Дружба з мудрістю, або Ключові проблеми української філософії (Теоретико-методологічний коментар до курсу філософії у ВНЗ)*. Київ: Поліграфічний центр «Фоліант» (Shevchenko, V. I. (2007). *Friendship with Wisdom, or Key Problems of Ukrainian Philosophy (Theoretical and Methodological Commentary on the Course of Philosophy in Universities)*. Kyiv: Polyant Printing Center).
- Якименко, С. І. (2020). Світосприйняття як складник багаторівневої структури світогляду особистості. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки», 90, 48-52* (Yakymenko, S. I. (2020). *World perception as a component of the multilevel structure of the worldview of the individual. Collection of scientific works "Pedagogical sciences", 90, 48-52*).
- Merriam Webster's Collegiate Dictionary on CD-ROM* (2020). Tenth Edition. Springfield, Mass. Retrieved from: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/weltanschauungs>

РЕЗЮМЕ

Кучай Татьяна, Кучай Александр, Чичук Антонина, Рокосовик Наталья, Гончарук Виталий. Мировоззрение и мировосприятие у детей 5-8 лет.

В статье рассмотрены основы гармоничного мировосприятия у детей 5-8 лет, что является основой для становления мировоззренческих представлений, взглядов, знаний, убеждений в отношении окружающего мира, которые определяют место и роль и мотивируют поступки по отношению к окружающей действительности через призму ценностных ориентаций. Раскрыты черты, которыми характеризуется мировосприятие ребенка: интеграцией стереотипизированных способов восприятия природы, человека и общества; сочетанием компонентов переходного (возрастного) характера; духовно-интеллектуальным содержанием; динамикой, которая не всегда совпадает с динамикой интеллектуального созревания; связи с рефлексивными процессами; разным темпом; локализацией на пересечении социокультурного, нравственного, половозрастного компонентов развития ребенка; интеграцией природного и культурного, рационального и эмоционального, индивидуально-личностного и социально-типологического.

Ключевые слова: мировоззрение, мировосприятие, дети 5-8 лет, развитие творческих способностей, дошкольники, восприятие мира.

SUMMARY

Kuchai Tetiana, Kuchai Oleksandr, Chychuk Antonina, Rokosovyk Natalia, Goncharuk Vitaliy. Worldview and perception of children of 5-8 years old.

The article considers the basics of harmonious worldview in children of 5-8 years old, which is the basis for the formation of worldviews, views, knowledge, beliefs about the world around us, which determine the place and role and motivate actions in relation to the surrounding reality through the prism of values.

World perception is considered as a whole in relation to stable schemes, ways of behavior, feelings, thinking, vision of the world around, inherent in an individual child, ethnocultural and sociocultural groups. The children's worldview reflects specific to a particular cultural or social environment "mechanisms" of socialization, expressed in the predominant for a particular way of perceiving the world. The features that characterize the child's worldview are revealed: the integration of stereotyped ways of perceiving nature, man and society; a combination of components of transitional (age) nature; spiritual and intellectual content; dynamics that do not always coincide with the dynamics of intellectual maturation; connection with reflexive processes; different pace; localization at the intersection of socio-cultural, ethical, gender and age components of child development; integration of natural and cultural, rational and emotional, individual-personal and socio-typological.

The conditions for the development of creative abilities of preschoolers are determined. First of all, the development of a child's abilities is conditioned by a number of social factors, including the social situation of development and leading play activities.

Key words: worldview, world perception, children of 5–8 years old, development of creative abilities, preschoolers, world perception.

УДК 378

Наталія Кушнір

Департамент освіти і науки Кіровоградської ОДА

ORCID ID 0000-0002-8692-4882

Віталій Гончарук

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

ORCID ID 0000-0002-3977-3612

Валентина Гончарук

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

ORCID ID 0000-0002-7323-0590

DOI 10.24139/2312-5993/2020.09/372-379

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У статті проаналізовано поняття економічної культури як вектора розвитку загальної національної культури й показника соціальних замовлень сучасної освіти. Досліджено економічну культуру особистості як невід'ємний компонент її загальної культури та каталізатора економічних процесів. З'ясовано, що економічна культура виражає уявлення й мотиви суб'єктів соціально-економічних відносин через консолідацію соціальних груп до спільної діяльності. Визначено, що взаємовідносини між учасниками соціальних груп зміцнюють організаційні та інституційні економічні зв'язки, надають їм особистісний сенс і творчу продуктивність, актуалізуючи все внутрішнє життя людей.